

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2025-92-4>
УДК 314.7

Гаман Г.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0224-4204>

Haman Halyna

Kyiv National University of Construction and Architecture

ХАРАКТЕРИСТИКА МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ ТА ЇХ РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ

CHARACTERISTICS OF MIGRATION FLOWS AND THEIR ROLE IN THE ECONOMY

В статті розкрита характеристика міграційних потоків та визначена їх роль в розвитку економіки України. Наведено дослідження компанії MPG та Gradus у питанні проблем міграції, а також показано роль Державної міграційної служби у веденні боротьби з її нелегальною частиною та наданні правової допомоги громадянам. Відображено вплив міграції на різні аспекти, що наповнюють сучасний ринок праці. Показано можливість отримання досвіду мігрантів задля створення інноваційного підприємства на батьківщині. Важлива роль відведена грошовим переказам на батьківщину, що сприяють економічному зростанню, хоча за останні роки ми спостерігаємо їх скорочення у зв'язку зі зміною «портрету» мігранта. Зазначена роль держави на довгострокову перспективу через розроблення стратегії міграційної політики з одночасним проведенням широкомасштабних реформ у всіх галузях економіки задля покращення якості життя населення, що сприятиме зменшенню міграційних процесів та поверненню українців додому.

Ключові слова: міграція, міграційні потоки, капітал, людські ресурси, підприємство, економіка, оподаткування, інноваційне підприємство.

The article provides a description of migration flows and identifies their role in the development of Ukraine's economy, highlighting the need for state regulation of these processes in legislative and economic terms. It includes research from the Brussels-based company Migration Policy Group on migration issues during the pre-war period in 2019, as well as analytics from Research Company Gradus in 2023, indicating that the main reason for migration since the beginning of the full-scale war has been security and the well-being of families. The article also explores the role of the State Migration Service in migration policy, particularly in combating its illegal aspects and providing legal assistance to citizens in this field. It discusses the link between migration and various aspects such as the demographic situation, impact on health and mortality rates, changes in the age structure of population reproduction, gender composition, impact on the labor market, and more. The financial losses of the state as the main investor in the education of youth, the most mobile segment of society that can freely migrate, are evident. Meanwhile, for the migrant country, new opportunities arise in learning new technologies and innovations, which can later be adapted to the domestic market upon returning home and creating an innovative enterprise producing a new product or providing a service. An important role is assigned to money transfers to the homeland, which contribute to economic growth, although in recent years we have observed their reduction in Ukraine due to changes in the "portrait" of the migrant and the increase in taxation levels, housing costs, and prices of essential products for migrants. At the strategic level, the regulation of migration processes should include key components and features of demographic, geographic, economic, political, social, and psychological factors, taking into account the goals of migration policy, its priorities, and global market dynamics. The state should develop a long-term perspective strategy for migration policy while simultaneously conducting comprehensive reforms in all sectors of the economy, including education, healthcare, and the legal system, to improve the quality of life for the population, which will help reduce migration processes and bring Ukrainians back home.

Keywords: migration, migration flows, capital, human resources, enterprise, economy, taxation, innovative enterprise.

Постановка проблеми. Міграція є важливою складовою міжнародної економіки і досить актуальним явищем на вітчизняному ринку. Переміщення людей з одної території на іншу вважається міграцією в цілому. Проте хотілось би розглядати міграцію як ширшу концепцію, пов'язану з міграційними потоками людини та її життєдіяльністю, включаючи переміщення обмежених ресурсів для задоволення потреб людини, бізнесу, де людина може бути

працівником або власником бізнесу, який виступає інвестором, науковцем, капіталістом, або навіть біженцем тощо. Останнє як ніколи стало актуальним для українців, які стали біженцями через агресію РФ на нашій території з 2014 року, анексією Криму та боїв на Сході України та повномасштабним вторгненням з 24 лютого 2022 року.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти обраної теми досліджували вітчиз-

няні та зарубіжні науковці. Питання міграційних процесів розглядали у своїх працях Лібанова Е.М., Бортник Н.П., Єсімов С.С., Мороз Н.В., Колот А.М., Величко К.Ю., Носач Л.Л., Печенка О.І та інші.

Бортник Н.П., Єсімов С.С., Мороз Н.В. [1] вивчали сутність міграції відповідно до національного законодавства, розглядали різновиди і стадії міграційних процесів та аналізували їх стан відповідно до різних підходів.

Величко К.Ю., Носач Л.Л., Печенка О.І. [2] розглядали тенденції міграційних процесів за період з 1990 року до 2017 року та їх соціально-економічні наслідки для розвитку України. Заслужує на увагу визначення головних факторів впливу на міграційні потоки, зокрема серед них: політичні, економічні, соціальні, екологічні.

Багато аспектів дослідження міграційних процесів, їх причин та наслідків для соціально-економічного розвитку економіки підлягають обговоренню та подальшому вивченню. Незважаючи на значний прогрес у даних дослідженнях, все ж питання міграції потребує більшої уваги з урахуванням сучасних викликів пов'язаних з війною та особливостями вітчизняного розвитку економіки. Крім того, недостатньо повно висвітлена характеристика міграційних процесів та визначена їх роль в сучасній економіці.

Метою статті є сучасний аналіз та характеристика міграційних потоків вітчизняного капіталу, окреслення їх особливостей, факторів впливу на економіку нашої держави у контексті сучасних методів дослідження з урахування зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Зміни масштабів, нові тенденції, військові конфлікти та демографічні зміни, які відбуваються в країнах світу, спричиняють глобальні соціально-економічні трансформації, зокрема і міграція впливає на ці зміни. Згідно з останніми оцінками, у 2020 році у світі було приблизно 281 мільйон міжнародних мігрантів, що еквівалентно 3,6% населення світу. За останні п'ять десятиліть у світі зросла оціночна кількість міжнародних мігрантів. За оцінками, загальна кількість людей, які проживали в країні, відмінній від їхньої рідної країни, у 2020 році становила 281 мільйон, що на 128 мільйонів більше, ніж у 1990 році, і більш ніж утричі більше, ніж у 1970 році. У деяких країнах, таких як Об'єднані Арабські Емірати, понад 88% населення є міжнародними мігрантами [3].

Міграційні процеси доцільно регулювати державою, зокрема у законодавчому та економічному плані. Законодавчо-нормативна база має включати в себе установлення правових норм, визначення міграційних квот та можливостей, включаючи адміністративно-кримінальну відповідальність. Економічне регулювання міграційних процесів може включати в себе встановлення регулювання зарплат

та соціальних виплат для мігрантів, програм прихисту біженців, митних сплат при перетині кордону ресурсів, капіталу, внесків, а також застосування різних штрафів [1].

Доцільно розробити та прийняти на законодавчому рівні Закон «Про міграцію» або Програму «Стратегія міграційних процесів вітчизняного капіталу», де описати основу для формування міграційної політики в нашій державі, щоб зберегти вітчизняний капітал, який перетинає наші кордони, іншими словами – міграційні процеси, які відбуваються за межами нашої країни та сприятимуть вирішенню, або зменшенню негативних наслідків масштабів трудової, ресурсної, бізнес міграції.

На сьогоднішній день серед законодавчо-нормативних актів України, які регулюють міграційні процеси є перш за все основний документ країни – Конституція України від 1996 року, а також цілий ряд законів, зокрема Закон України «Про імміграцію» від 2001 року, Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 2015 року, а також Постанова Кабінету Міністрів України Положення про Державну міграційну службу України від 2014 року.

Однак, без глибокого розуміння та широкого бачення міграційної ситуації в країні, міграційне законодавство не зможе бути ефективним. Популярні уявлення про міграційну ситуацію та міграційні потоки в Україні можуть бути некоректними, тому деякі пропозиції та рішення щодо їх управління можуть бути недостатньо ефективними.

На міжнародному ринку відомими є наступні конвенції та декларації, які регулюють міграцію, зокрема Конвенція про статус біженців (приєднання до Конвенції від 10.01.2002), Конвенція про скорочення безгромадянства (приєднання до Конвенції від 11.01.2013), а також Загальна декларація прав людини (прийнята резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року), Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (прийнято резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року) та ін.

Компанія Migration Policy Group (далі MPG) – це незалежна брюссельська компанія, яка діє як експертно-практичний центр, що досліджує проблеми міграційної політики. Вони проводять проекти на основі доказів, дослідження та кампаній в галузях інтеграції, міграції та боротьби з дискримінацією. З 1995 року MPG, використовуючи інноваційні методології дослідження, мережі європейського масштабу та внутрішню компетентність, формують звіти та видають свої публікації [3]. Проте останнє дослідження по Україні було зроблено ще у довоєнний 2019 рік, що є не показовим на сьогоднішній день. Коротко про дослідження, як і в більшості країн

Центральної та Східної Європи, мігранти в Україні користуються основними правами та довгостроковою безпекою, але вони не мають рівних можливостей. Україна значно відрізняється за ступенем розвиненості своїх політик у різних сферах інтеграції, хоча мігранти мають змогу поселитися довгостроково та бути захищеними від дискримінації, вони мають значно менше підтримки для рівних можливостей в Україні, ніж у більшості країн. Зокрема, мігранти та їхні діти стикаються з великими перешкодами у галузі освіти, політичної участі та громадянства [4].

За результатами дослідження Research Company Gradus за 2023 рік [5] основною причиною міграції від початку повномасштабної війни була безпека та благополуччя сім'ї – 45% респондентів. Бізнес бачить серед ключових проблем дефіциту вітчизняних кадрів мобілізацію персоналу – 39% опитаних. Підприємці оптимістичніші у своїх прогнозах щодо закінчення війни, ніж мігранти – 56% до 37% респондентів. Дві третини – 66% вітчизняних підприємств працюють у довоєнному режимі, а решта 34% – працюють частково (змінити свій вид діяльності чи релоковані на іншу територію).

Важливим теоретичним напрямом у дослідженні міграційних процесів є вивчення методів побудови моделей міграції. Серед багатьох концепцій, що сприяють формуванню моделі міграції, найбільш теоретично дослідженою є економічна модель міграції. Найчастіше міграційні процеси з'являються між різними країнами, проте враховується їх історичні, територіальні, культурні та інші зв'язки, які сприяють розширенню міжнародного ринку.

Уряд 24 червня 2009 року створив Державну міграційну службу України, діяльність якої спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України. Державна міграційна служба України відповідає за регулювання міграційних процесів в Україні. Основні функції цієї служби включають контроль та реєстрацію міграційного потоку, надання документів на проживання та роботу для іноземців, а також контроль за додержанням законів про міграцію. Державна міграційна служба також відповідає за боротьбу з нелегальною міграцією та надає правову допомогу громадянам в цій сфері. Проте вважаємо за доцільне розширити їх повноваження шляхом об'єднання зусиль даної служби з Державною прикордонною службою та Державною митною службою України. Через це поєднання ми зможемо краще бачити реальну картину перетину кордону людей, ресурсів, технологій та іншого вітчизняного капіталу, за межі нашої країни, а також їх повернення на рідну батьківщину.

Загалом, міграційні процеси впливають на багато чинників, як економічних, так і особистісних.

У сучасному світі спостерігається зв'язок міграції з різними аспектами, такими як демографічна ситуація в країні, вплив на стан здоров'я і смертність населення, зміни у віковому складі відтворення населення, вплив на ринок праці тощо. З цих процесів можна отримати різноманітні наслідки, як позитивні – дохід від праці трудових мігрантів, зменшення проблеми старіння в разі міграції сімей або їх знову об'єднання; так і негативні – погіршення демографічної ситуації в країні, втрата інтелектуального середовища через відтік кваліфікованого населення та дефіцит професіоналів тощо [1].

Наразі у світі більше чоловіків-мігрантів, ніж жінок, і гендерний розрив поступово збільшувався протягом останніх двох десятиліть. У 2000 році розрив становив 50,6% для чоловіків і 49,4% для жінок (88 та 86 мільйонів відповідно). У 2020 році розрив становив 51,9% проти 48,1% (146 та 135 мільйонів відповідно). У 2022 році Європа та Азія прийняли відповідно близько 87 мільйонів та 86 мільйонів міжнародних мігрантів, що становить 61% від загальної кількості міжнародних мігрантів у світі. За ними йшли Північна Америка з майже 59 мільйонами міжнародних мігрантів, що еквівалентно 21% світового населення мігрантів, Африка з 9%, Латинська Америка та Карибський басейн з 5% та Океанія з 3% [6].

Молодь є найбільш мобільною частиною суспільства, але інвестуючи кошти в їх освіту, держава зіштовхнувшись із проблемою міграції молодих людей з України до інших країн та відповідно втраті вкладених коштів. Міграція молоді має свої позитивні та негативні наслідки. З одного боку, молодь сприяє економічному розвитку інших країн, створюючи конкуренцію на ринку праці для емігрантів, сприяючи роботодавцям у зниженні оплати праці. Проте, в той же час це дає можливість молодим людям отримати нові знання та навички, що компенсує дефіцит робочої сили та сприяє поліпшенню демографічної ситуації. З іншого боку, для країни мігранта відкриваються нові можливості у вивченні нових технологій та інновацій, які потім можна буде адаптувати на вітчизняному ринку після повернення додому у вигляді створення інноваційного підприємства.

Важливо враховувати зміну ситуації на ринку праці країн Європейського Союзу, де серед найбільш доцільних навичок, згідно з Всесвітнім економічним форумом, є інноваційність, лідерство та соціальний вплив, стійкість до стресу та гнучкість. Проте реалії вітчизняного ринку праці відображають значний вплив війна на відтік робочої сили, демографічну кризу та дефіцит робочої сили. Дисбаланс на ринку праці призвів до появи нових професій за різними галузями економіки і зниженням навантаження на «чоловічі» професії через мобілізацію. Особливу

увагу слід приділити можливості працевлаштування молоді, серед яких ветерани війни на ринку праці шляхом розробки нових програм для відбудови України після війни з можливістю перекваліфікації, безбар'єрному навчанні тощо [7].

Грошові перекази на батьківщину від мігрантів є значним джерелом валютних надходжень, є більш стійким джерелом валютних надходжень, на які фінансово-економічні кризи впливають значно менше, в порівнянні з іншими потоками капіталу. В Україні грошові перекази знизились з \$14,0 млрд у 2021 році до \$9,5 млрд у 2024 році [8]. Серед причин зміна «портрету» мігранта з 2022 року, який є далеким від образу класичного заробітчанина: виїхали жінки з дітьми, а чоловіки в більшості повернулись захищати країну; офіційна сума грошової допомоги, а відповідно і зростання оподаткування; збільшення витрат мігрантів у країні перебування (житло, їжа, комунальні платежі). Саме тому істотне збільшення мігрантів не забезпечило відповідне зростання переказів.

Оподаткування у країнах Європи є значно вищим, ніж в Україні. Податки часто є основним джерелом фінансування державних послуг і соціальних програм в країнах Європи. Структура податків у кожній країні визначається економічними, політичними та соціальними чинниками, а також моделями розподілу доходів. Наприклад, у Швеції найвища ставка податку на доходи може сягати 57%, а у Німеччині високі ставки податків на доходи фізичних осіб і соціальні внески, які становлять близько 40% заробітної плати [9].

На міжнародній арені відбулося зростання грошових переказів за останні десятиліття зі 128 мільярдів доларів США у 2000 році до 831 мільярда доларів США у 2022 році. У 2022 році Індія, Мексика, Китай, Філіппіни та Єгипет були (у порядку спа-

дання) п'ятіркою країн, що найбільше отримують грошові перекази, хоча Індія значно випереджала решту, загальний обсяг вхідних грошових переказів перевищував 111 мільярдів доларів, що робить її першою країною, яка досягла і навіть перевищила 100 мільярдів доларів. Дані глобальних індексів та рейтингів часто відображають системні проблеми, що охоплюють десятиліття, якщо не сотні років, накопиченої історії. Наприклад, Індекс паспортів Хенлі – це глобальний рейтинг країн, заснований на відносній свободі в'їзду для їхніх громадян, який показує, що здатність людини в'їжджати в країну багато в чому визначається національністю. Візовий доступ також загалом відображає статус країни та її відносини в міжнародному співтоваристві та вказує на те, наскільки вона стабільна, безпечна та процвітаюча порівняно з іншими країнами. Громадяни країн з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу можуть подорожувати без віз приблизно до 85% решти світу [6].

На стратегічному рівні питання регулювання міграційних процесів має включати ключові складові та особливості демографічного, географічного, економічного, політичного, соціального, психологічного станів, враховуючи цілі міграційної політики, її пріоритети та світову динаміку на ринку.

Роль держави є значною, основні складові взаємодії державних органів з вітчизняним капіталом відображені на рис. 1. При цьому варто відмітити роль законодавчо-нормативного регулювання, про яке йшло вище. Інформаційно-інноваційна підтримка є дещо новим сучасним баченням доцільності надання інформаційної допомоги всім власникам вітчизняного ресурсу різного виду, а також залучення засобів інноваційного характеру для більш швидкого реагування на поставлену задачу з можливістю примноження вітчизняного капіталу. Все це може в по-

Рис. 1. Взаємодія держави з вітчизняним капіталом

Джерело: розроблено автором

дальшому стати основною для написання «Стратегії міграційних процесів вітчизняного капіталу».

Як економічний процес, міграція сприяє ефективному розподілу робочих ресурсів, допомагає вирішувати демографічні проблеми, включаючи проблему старіння населення. Крім того, це прискорює науково-технічний процес, обмін інформацією і технологіями, сприяє зниженню вартості робочої сили, інтеграції країни в світове виробництво та збільшує потік інвестицій у вигляді валютних переказів працюючих. З фінансової точки зору, міжнародна економіка розглядає міграційні процеси як позитивне явище. Однак для країни-донора, якою є наша держава, міграція несе з собою ризики і загрози, такі як відтік робочих ресурсів, погіршення статеві-вікової структури населення та зниження інноваційно-інтелектуального потенціалу країни. Наразі ці ризики не знаходять відповідного уваги з боку держави через зосереджену увагу на війні. Хоча державою було створено Міністерство національної єдності України для формування політики з спільного розвитку, національної самосвідомості, інформаційної полі-

тики та стратегічних комунікацій осіб, які виїхали за кордон, і створення умов для інтеграції за новим місцем проживання в Україні, повернення додому. Проте проіснувало міністерство недовго так і не досягнувши своїх цілей. Зараз воно трансформувалось у об'єднане Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України.

Висновки. Міграційні протоки вітчизняного капіталу можуть впливати на економічний розвиток країни, розподіл фінансових ресурсів та зміцнення бізнес-середовища. Ці потоки можуть бути спрямовані на розвиток підприємництва, інвестицій в людський капітал та регіони з кращими умовами для бізнесу. З урахуванням процесу глобалізації, неможливо повністю зупинити процеси міграції, але можна на них вплинути шляхом реформування галузей економіки, зокрема в освіті, медицині, правовій системі. Держава має на довгострокову перспективу розробити стратегію міграційної політики. Ці процеси мають сприяти покращенню якості життя населення, сприятимуть зменшенню міграційних процесів за межі країни та поверненню українців додому.

Список літератури:

1. Бортник Н., Єсімов С., Мороз Н. Міграційні процеси: поняття, сутність, сучасний стан. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. Випуск 4, № 884 (16). URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/vypusk-4-nomer-884-16-2017/migraciyni-procesy-ponyattya-sutnist-suchasnyy-stand>
2. Величко К.Ю., Носач Л.Л., Печенка О.І. Міграційні процеси в Україні: сучасні тенденції та соціально-економічні наслідки. URL: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/abb12915-0ec8-4188-876e-c5b93ce3b30d/content>
3. Migration Policy Group. Impact Report 2023–2024. URL: https://migpolgroup.com/wp-content/uploads/2025/04/Impact-Report-2023-24-FINAL_24042025.pdf
4. Migrant Integration Police Index (2025). Ukraine-2019. URL: <https://www.mipex.eu/ukraine>
5. Як міграційні процеси впливають на бізнес? Спеціальне дослідження до КМЕФ 2023. Research Company Gradus. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/how-do-migration-processes-affect-business/>
6. World Migration Report 2024. IOM UN MIGRATION. URL: <https://worldmigrationreport.iom.int/msite/wmr-2024-interactive/?lang=EN>
7. Гаман Г.В. Розділ 2.6. Реалії молодіжної міграції на ринку праці. *Contemporary Transformations of Social Development: New Challenges and Perspectives: International collective monograph* / edited by Lucir Reinaldo Alves, Grygoriy Starchenko. Universidade Estadual do Oeste do Parana-Unioeste Nucleo de Desenvolvimento Regional (NDR), Toledo. Chernihiv : REICST, 2024. 480 p. С. 88–101. URL: <https://reicst.com.ua/asp/issue/view/monograph-06-2024/monograph-06-2024>
8. Грошові перекази за даними НБУ. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_y.pdf
9. Азізова М. Податки у країнах Європи: як формуються та від чого залежать. 2024. Fifance.ua. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/podatky-u-krainakh-yevropy-yak-formuietsia-ta-vid-choho-zalezhyt>

References:

1. Bortnyk N., Esimov S., Moroz N. (2017) Migrantsiini protsesy: poniattia, sutnist, suchasnyi stan [Migration processes: concept, essence, current state]. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, vol. 4(884), pp. 247–252. Available at: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/vypusk-4-nomer-884-16-2017/migraciyni-procesy-ponyattya-sutnist-suchasnyy-stand>
2. Velychko K.Iu., Nosach L.L., Pechenka O.I. (2017) Migrantsiini protsesy v Ukraini: suchasni tendentsii ta sotsialno-ekonomichni naslidky. [Migration processes in Ukraine: current trends and socio-economic consequences]. Available at: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/abb12915-0ec8-4188-876e-c5b93ce3b30d/content>
3. Migration Policy Group. Impact Report 2023–2024. Available at: https://www.migpolgroup.com/wp-content/uploads/2025/04/Impact-Report-2023-24-FINAL_24042025.pdf
4. Migrant Integration Police Index (2025). Ukraine-2019. Available at: <https://www.mipex.eu/ukraine>
5. Yak migrantsiini protsesy vplyvaiut na biznes? [How do migration processes affect business?] Cpetsialne doslidzhenia do KMEF 2023. Research Company Gradus. Available at: <https://gradus.app/uk/open-reports/how-do-migration-processes-affect-business/>

6. World Migration Report 2024. IOM UN MIGRATION. Available at: <https://worldmigrationreport.iom.int/msite/wmr-2024-interactive/?lang=EN>

7. Haman Halyna (2024) Chapter 2.6. Realities of youth migration in the labour market. Contemporary Transformations of Social Development: New Challenges and Perspectives: International collective monograph / edited by Lucir Reinaldo Alves, Grygoriy Starchenko. Universidade Estadual do Oeste do Parana-Unioeste Nucleo de Desenvolvimento Regional (NDR), Toledo. Chernihiv: REICST, 480 p. P. 88–101. Available at: <https://reicst.com.ua/asp/issue/view/monograph-06-2024/monograph-06-2024>

8. Hroshovi perekazy za danymy NBU [Money transfers based on NBU data]. National Bank of Ukraine. Available at: https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_y.pdf [in Ukrainian].

9. Azizova M. (2024) Podatky u krainakh Yevropy: yak formuietsia ta vid choho zalezhat [Taxes in European countries: how they are formed and what they depend on]. Fifance.ua. Available at: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/podatky-u-krainakh-yevropy-yak-formuietsia-ta-vid-choho-zalezhyt>

Стаття надійшла: 06.10.2025

Стаття прийнята: 22.10.2025

Стаття опублікована: 14.11.2025